

non kulturaren oñarririk nagusiena, euskaldunon altxorrik baliotsuena, ta gañera ta egiazki —zergatik ez esan?— euskaldunon Fueroen kutxa zaarraren giltza.

Agur, jaunak. Agur t'erdi. Ta gaizki esanak barkatu.

URRUZUNO, IDAZLE

A. Zabala jaunaren hitzak

Idazle ugaria

Idazle bat goratzearren bilduak gaude gaur emen. Ala ere, beste ezer baño len, gauza bat esa bearrean gera: idazle orrek, Urruzuno'k, etzuan bere libururik ikusi ta ezagutu. Bere libururik esan det. Eliz-liburu bat baño geiago euskeratu zuan: *Zeruco Arguiya edo ¡Ondo pentsatu! berriya*, Tolosa, 1885, ta *Meza Santua zer dan*, Durango, 1915. Bañan oiek itzulpenak dira; ez bere-bereak, beraz. Bertsotan *Igande escolaraco jarritaco cantac* ditu; auek, ordea, ez dute, uste dedanez, libururik osatzen, liburuxka bat, *folleto* bat baizik. Naiz-ta oso onak izan, itzulpen oiezaz ez degu ezer esango; ezta liburuxka orrezaz ere.

Danok dakiguna, Urruzuno'k garai artako aldizkari guzietara bialtzen ta zabaltzen zituan bere idazlanak, ta an da emen, ardi galduen gisa, gelditu ziran. Urruzuno'k etzuan bere lanik beste moduz ikusi. Aldizkari oien izenak: *Euskal-Erria*, *Euskaltzale*, *Ibaizabal*, *Baserritarra*, *Euskal-Esnalea*, *Argia*, *Jesusen Biotzaren Deya*.

Urruzuno'ren liburu guzrak, bera il ondoren agertu dira, aren ipui ta bertsoak andik eta emendik bilduta. Lenengo argitaratu zana: *Urruzuno'tar P. M'en ipuiak* deritzana, Iruña, 1930; ta beste guziak Auspoa Liburutegiak atera ditu: *Euska-*

lerritik zerura (1961); *Iru ziri*, 1965; *Ur-zale baten ipuiak*, 1965; ta, azkenik, omenaldi ontarako prestatu dana: *Sasiletrau baten ziria*.

Danetara, bost liburu; ta geiago egiteko ere gai-paltarik ez dago. Bostetatik iru, aituta daude; bi bakarrik salgai, azkeneko biak. Ta auetatatik ere, *Ur-zale baten ipuiak* deritzana, laister agortuko dana. Ez du edozein idazlek olako arrera onik izaten. Erriaren gogokoak, beraz, Urruzunoren lanak.

Bere lenengo ipuia, *Euskal-Erria* aldizkarian agertu zan, 1886 urtean. Urruzunok ez du bere izenez firmatzen; *Ur-zale batek* jarrita baizik. Bañan umeak aita nor duan, ez dala zalla igertzen; ain zuan joskera berezia gure Urruzunok.

Azken idaz-lana, berriz, *Argia*'n agertu zan, 1923.IV.22'an, bera il da zortzigarren egunera. Ama Birjiñari eskeiñitako zazpi bertso dira. Onela bukatzen zuan:

aldendu gabe zure ondotik
beñere mundu onetan,
bizitutzeko beti-guzian
zurekin zeru goietan.

Iltzera zijoala jakin eta eskari ori egiten diola ematen du; ta ondoren, oiean sartu zala azken arnasa emateko. Eriotzera arte lan ta lan aritu zan gizona degu, beraz.

Asi zanetik, 1886 urtetik alegia, eriotzak 1923'an eraman zuan arte, 37 urteko tartea izan zuan. Ori da euskal aldizkarietan lan egin zuan denbora. Eliz-liburuak euskeratzen, lenago asia izango zan bearbada.

Bitarte orretako idazlanak, zenbat ote? Saiatu naiz kontatzen, eta 320 kontatu ditut. Gutxi gora-bera or nunbait izango dira; bañan zorrotz ta juxtu kontatzeko, askoz denbora geiago bear litzake.

Ta galdutakorik ere badu. *Baserritarra* izeneko bi aldizkari izan dira: bata, Bilbao'n Sabino Arana'k agertzen zuana, politika-aldizkaria; bestea, Donostin Pepe Artola, B. Iraola ta gañontzeko garai artako donostiar euskal idazleak ateratzen

zutena. Onako au amabostean bein izaten zan, ta Urruzunok ia amabostero idazten zuan. Danetara, 167 ale edo zenbaki izan ziran-; bañan orain arte agertuak, 102; 65, beraz, falta diranak. Ta, ziur aski, Urruzunoren ia beste ainbeste lan, aldizkariarekin batera galdurik. Iñork baleki sorta osoa nun dagoan, biontezkertuko genioke aren berri ematea.

Urruzunoren iturriak etzuan, beraz, agorraldirik izan. Iturri ugari ta oparoa izan zan. Ori beintzat aitortu bear zaio, ta are geiago oraindik, beste zerbait kontuan artzen badegu:

Urruzunok bazuan, noski, idazteaz beste lanik. Urruzuno Mendaro'ko mojen kapellau izan zan, ta bere apaiz-lanak gotik egiten zituana. Elizkizun ederrak gustatzen zitzaizkion, ta, maiz xamar, aietarako bear ziran kantak ere, berak egiten zituan, bai letraz eta bai musikaz. Are geiago, jende asko etortzen zitzaion, bai jende xumea —eskaleak eta abar—, bai apaizak ere, zerbaiten galde edo konsulta egitera. Zabalik beti, Urruzunoren atea. Onela zion *Jesus en Biotzaren Deya*'k Urruzunoren il-berria ematean: “Azkeneko Aste Donean asko nekatu emen zan, eta beraz nekaldi gogortxuak eriotza erakarri zion.” Onenbesterekin esana dago, idazlanak txolarteetan egin bearke zitala. Ez du edozeiñek txolarteetan olako lanik egiten. Askok, ezta egun guzia emanda ere. Langille purrukataua, beraz, Urruzuno zana.

Urruzunoren idazlanak bi taldetan bildu ditezke: ipuiak eta bertsoak. Bestelakorik ere badu bat edo beste; bañan oso bakanak. Ez, noski, talderik osatzeko ainbat. Orregatik, ez degu oiezaz ezer esago. Ipuiei buruz mintzatuko gera geien-bat, ukaeran bertsoei buruz zerbait esateko.

Umorea

Onela dio Urruzunok idazki batean:

—Aizazu, Iñaxixo: Zeiñ da bizar beltz-dun ori?

—Orixe dezu bada Iparragirre'ren erederua.

—Zer eredau ete zuan ba? Kitarria?

—Ez, umore ona.

—Tripia betetzeko... eztakit...

—Ez; apizioz dabill. Orain zartzara obra miserikordiazkoak eitten ei dabill.

—Zer obra da?

—Triste daudenak konsolatzia.”

Guk ez dakigu zeñengandik eredatu zuan Urruzunok bere umorea; bai, ordea, erentzi aundia jaso zuala. Bere denbora guzian besteri banatzen aritu zan, eta ala ere etzitzaion ezertxo ere gutxitu ta eskastu.

Ta triste daudenak konsolatzia errukizko egintza baldin bada, dan bezela noski, egintza ori bai gogotik eta benetan egin zuala.

Onela zion Arrue jaunak orain amasei urte idazlan batean: “Gaiñontzean, eta *euskal umoreari* buruz, esan genezake oker aundirik gabe, Euskalerrak idazle gutxi izan dituala, oso gutxi ere, Urruzunok bezala unore berezi ori beren lanegiñetan irauli dutenak: *Mogel Peru Abarka'n*, Domingo Agirre *Ga-roa'n*, Bustintza ta... beste bat edo bi, geienaz.”

Bai, Urruzuno umore-zale degu, gure umoristarik aundienetako bat. Aren ondotik, bere donostiarikeri guziekin, Bitoriano Iraola jarriko nuke nik. Zoritxarrez, olakorik gutxi degu gaur, ez bearrik ez degulako baño...

Gauza batez arrituta nago aspaldi; arrituta ez-ezik, kezkatuta ere bai. Gure erria oso umore-zalea degu. Or ditugu bertsolariak; baita ere edozein lagunartetan kontatzen diran gertaera ta pasadizoak; ta or, batez ere, erriren izketa-modua. Gure erriak ez daki izketan egiten, umorezko zirikadarik ezker-eskubi banatu gabe. Ori, danok dakiguna da. Zergatik ote dan, beste kontu bat da. Bada emen, nik uste, sikolojia-lan baterako gaia.

Bañan arrigarria au da: alde batetik, umoredun erria; ta, bestetik, umore gabeko idazleak... Nai duanak nai duana esan dezala, bañan nik ez det au ondo arrapatzen. Aitortzen det neroni naizela lenen pekataria. Bañan onek esan nai du, euskal literaturak ez duala bear bezela euskal izaera erakusten; erria bide batetik dijoala, ta gu, euskaltzaleok, bestetik.

Umored-mota asko dago. Badira umore onak eta txarrak, legunak eta zakarrak, gozoak eta mikatzak. Umorearekin bromakin bezela gertatzen da: broma on batek adiskide berri bat egingo dizu; ta broma txar batek, etsai berri bat.

Urruzonoren umorea nolakoa ote? Urruzunorena oso umore garbi ta gozoa degu; biotz garbi ta gozo batetik jaioa alegia. Urruzunoren umoreak ez du iñor zauritzen; ezta arramaskarik txikiena egiten ere.

Onak ez du esan nai Urruzunok malizirik etzuala. Apaiz txiki arek bazuan, bai, bere malizi-puskatxoa. Izan ere, batere malizirik gabe ez da, nik uste, umorerik. Zergatik ez du, ba, iñor samintzen?

Bere umore ori maitetasunez beterik dagoalako. Maitetasuna zeñentzako edo zerentzako? Bere ipuietan agertzen dituan persona guzientzako.

Persona idatzi baño len, zalantzetan egon naiz, itz ori erderazkoa dala ta euskerazkorik ezin arkiturik. *Kristaua* ia-ia jarria neukan, bañan Urruzunoren alkar-izketa batez oroitu naiz. Onela dio ijito-andre batek erretore bati:

—Liña-putzuan bataiatutakoa nai du nerekiñ konparatu?

—Liña-putzuan?

—Bai, jauna, liña-putzuan; ark bear zuen izena Liña, eta ez Prantxiska.

—Nork bataiatu zuen?

—Mañexek.

—Nola?

—Ara, jauna: putzuan iru sartu-atera egiñ zizkion, esanaz: “Uka pirme, kasta gaiztoa; aitaren partetik lapurreria, amarenetik ordikeria, mundu guzia dezu zuria, Prantxiska.”

Ez det uste bataio orrek kontzilio ondoren ere kristau egiteko balio duanik; ezin, beraz, *kristaua* jarri... Bañan bat-batean Urruzunoren beste itz bat bururatu zait, eta itz orrekin esango det. Bai, Urruzuno'k maite ditu, ta beren akats ta guzi maite ere, bere ipuietan agertzen dituan *ankabiko* guziak. *Ankabiko* oiezaz itzegin nai nuke orain.

Ankabikoak

Ankabiko oiek ez dute eremu aundirik betetzen; beren bizi-lekua oso txikia da luze-zabalean. Urruzuno Mendaro'n bizi zan. Ipar aldean, zortzi bat kilometrora, Deba ta itxasoa zeuzkan; bañan Urruzunok ez du aitatzen ez itxasorik, ez itxas-gizonik. Ego aldean, berriz, sei bat kilometrora, Elgoibar zeukan, ta andik bereala Eibar ta Plazentxi. Ala ere ez du aitatzen ez ango industriarik, ez langille jenderik. Urruzunoren mundua, Deba ta Elgoibar bitartean dagoan erreka-zulo illun ta luzea da. Menditarte orretan bizi diran jendeak agertzen ditu bere ipuietan.

Jende oiek zein dira? Mota guzietakorik dago: tabernari, jueza, alkatea, praille, neskazar, mutilzar, pregonari, sasi-letrau, perratzañlle, txorroskille, mozkor, klerikata ta antiklerikala, bertsolari, ikazkin, nagusi, morroi, iñude, zapatari, soldatu, mitin-zale, ta abar ta abar. Ta, batez ere, batez ere diot, ijito jendea; ijito jendea bere ijitokeri guziekin.

Zerrenda luzea jarri det, bañan izen bat izkutatuaz. Zein ote? Apaiza. Apaiza ere agertzen da Urruzunoren ipuietan, bañan beti bigarren maillean; ez du aurrera atera ta danen bistara azaldu nai. Zergatik ote? Apaiza, Urruzuno bera dalako. Ez dago ortaz zer duda egin. Erriarekin eten-gabeko artu-emanetan bizi zala esan, bearra degu oraindik artu-eman oien agerpen, ara or apaiza, Urruzuno bera alegia, azaltzen dan ipuiak.

Ortega y Gasset jaunak onela dio Baroja'ri buruz: ... *ha tenido que ir al margen de la sociedad actual, y precisamente en eso que suele considerarse como el escombros social —los golfos, los tahures, los extravagantes, los vividores, los suicidas— creyó encontrar un asunto* (1).

Olako zerbait ere badegu, nik uste, Urruzunorekin. Jendexume ta arlotea Urruzunorena; jende umilla, pobrea, ta nola-baitekoa ere bai makiña bat aldiz. Urruzunoren kuttunak jende

(1) Ortega y Gasset: "Ideas sobre Pío Baroja" ("El Espectador", I).

auek dira; len esan bezela, maite ditu, ta beren akats guziekin maite ere.

Jaio zaneke eungarren urtea dala-ta, amaika bider entzuna-
nak gera aurten Baroja'ren izena, baita ere *barojianos*, *tipos
barojianos* ta ola-moduzko zenbait esaera. Era berean, guk ere
asma genezake "urruzunotar" itza ta "urruzunotar ankabikoak"
esan... Ez dago gaizki, bañan luzetxoa da; aski izango da "urru-
zunotarrak" esatea.

Zenbait idazle mundu berri baten sortzalleak izan dira;
ta mundu berri ortan persona askori, *ankabiko* askori, eman
diote bizitza. Alakoxeak, adibidez; Baroja ta Galdós. Bi erdal
idazle auek aitatu ditut, ez noski Urruzuno aien malleko ta
pareko egin naiean, zer esan nai dedan obeki ulertarazteko
baizik.

Urruzunok ere mundu berri bat sortu du, euskal mundu
bat; esan bezela, mundu txiki bat geographiaz, bañan *anka-
biko*-mota askoz ondotxo betea. Ez det uste gure literaturan
iñor danik, Urruzunok ainbat persona, ainbat *ankabiko*, bere
idazkietan agerrarazten duanik.

Euskal literaturan azaltzen diran lagunik geienak, alako
geldi-antza bat dute; maiz xamar serioegiak dira. Baita gure
pinturan ere. Gure pintatzalleak euskal arpegi jatorrak era-
kusten oi dizkigute beren kuadroetan, bañan bai serioak ere,
askotan beintzat. Urruzunorekin, ordea, olakorik ez da. Nik
beintzat, nere irudipenean ezin ikusi det urruzunotarrik, bere
ezpañetan irripar pikaro xamar bat gabe.

Urruzunoren euskera

Nik ez dakit gramatikalariak zer esango duten Urruzo-
noren euskeraz; bañan, nere iritzirako, Urruzunok euskerarik
asko zekian, euskeraren jabe zan.

Izkera guzietan bi mail arkitzen ditut: bata, gramatikak
erakusten duana; ori, arrotzak ere ikas lezateke. Bestea, ez
dago gramatiketan, erriaren ezpañetan baizik; beste au jaki-
teko, edo beintzat Urruzunoren añean jakiteko, bi gauza bear

dira: lenengo, izkera ori amaren bularrarekin batera ikastea, ta, bigarren, erriarekin eten gabeko artu-emanetan bizitzea.

Urruzunok biak zituala, zer esanik ez dago. Guk orain Urruzuno maixu aitortzen degu, berak maixutzat erria artu zualako. Nekez arkituko da euskal idazlerik, arek bezin ondo erriaren euskera ematen duanik.

Garai artan, euskaltzaleen artean modan jarria zegoan garbizaletasuna esanda entenitzen zana. Gaur, ziur asko, garbiza-lekeria esango genion, geiegizkoa izan baitzan. Bañan auzi ori pakean urtea obe, gaur ere beste geiegikeririk asko badegu-ta.

Urruzunok etzion moda orri jarraitu. Arek egin zuana da, euskerarik errikoiena ta jatorrena bere lanetan erabilli ta eztabaida guziak or konpon utzi. Obeki esateko, etzituan or konpon utzi, baizikan, eztabaidetan ikorekin sartu gabe, zuzenbidea nundik nora zan garbi asko erakutsi.

Orduko idazle guziak, Urruzunoren bidetik abiatu izan balira, beste txori batek joko zion gaur kuku euskerari. Bañan idazleak etzuten ulertu, edo etzuten ontzat artu, Urruzunok erakusten ziena, ta okerbideetik bota zituzten beren egiñal guziak.

Urruzunoren merituak lenengo aitortu zituana, Sebero Al-tube jauna izan zan. Aitamen luzetxoak izango dira, bañan merezi dute emen jartzea. 1933 urtean, "*La vida del Euskera*" izeneko itzaldi bat eman zuan Donostin; urrengo urtean Bilbaon argitaratu zan. Artatik artzen ditut puska auek:

... Hace ya unos 40 años que se inició en Bizcaya y G-ipúzkoa el movimiento conocido con el nombre de "renaci-miento euskerista".

En aquella época el euskera era hablado, casi exclusiva-mente, en toda Bizcaya (con excepción de Bilbao y las En-cartaciones) y en toda Gipuzkoa; aquí incluso en la capital donostiarra.

... se iniciaron los trabajos encaminados al susodicho "renacimiento euskerista" persiguiendo como finalidad principal (con un optimismo sin límites) la total extirpación de los elementos alienígenas importados al euskera, incluso los más extendidos y arraigados desde tiempo inmemorial.

... el absurdo plan de procurar el exterminio de las palabras populares de origen extraño fue seguido por toda una generación de escritores de los pasados años...

Altubek, bi idazle jartzen ditu eredutzat: Kirikiño ta Urruzuno. Auek etzioten giro galgarri ari obeditu; ta giroak agintzen duanari ez obeditzeko, ez da buru argia bakarrik bear, baita biotz ausarta ere. Bai, nere iritzirako beintzat, gizon agertu ziran Kirikiño ta Urruzuno.

Altubek, lenengo Kirikiñooren goralpenak egiten ditu, ta urrena Urruzunorenak. Oni buruz ona nola dion:

En medio de tantas publicaciones euskéricas carentes de savia popular y, por consiguiente, de belleza artística en el lenguaje, surgió el año de 1930 un libro intitulado "Urruzuno'tar P. M'en Ipuiak", una obra de las muy pocas originales que, entre las publicadas en estos tiempos, merece verdaderamente el título de literaria. El euskera que emplea Urruzuno en ese libro es la transcripción fiel del habla de pueblo; por lo mismo es rico en modismo, idiotismos y demás locuciones típicas que adornan el lenguaje ágil, vivaz y expresivo de la masa popular euskaldún; por otra parte, los conceptos, ideas y pensamientos que exteriorizan los personajes creados por Urruzuno reflejan con la mayor exactitud las manifestaciones más íntimas del alma de las gentes de nuestro pueblo. Se trata, por todo ello, de un libro que debiera servir de modelo a la literatura vasca del género popular.

Pues bien: algunos euskalzales, puestos en trance de hacer la crítica de ese libro, no supieron decir otra cosa sino que "es bueno en cuanto al contenido, pero que su lenguaje resulta poco depurado en relación con el que usan los escritores de nuestros días".

Para que el libro que comentamos satisficiera a aquellos críticos, hubiera bastado, por lo visto, con que un niño que supiera manejar el diccionario, sustituyera aquellas voces por otras, consideradas como "puramente" euskéricas; es decir, que allí donde Urruzuno escribiera "Ordu onean, Diru asko, beko kalean..." cambiara estas frases por "Gabeuki onean, Txindi asko, Beko traxidean...", convirtiendo el lenguaje claro, transparente y expresivo del original, en árido e ininteligible para la masa euskaldún.

Esta clase de críticos nos hace la impresión de las de aquel que juzgara un cuadro de Miguel Angel o de Murillo como inferior a un cromo de feria, porque éste estuviera colocado en un marco dorado con reluciente purpurina.

Len esan bezela, aitamen luzetxoa izan da, bañan merezi zuana. Nik onela esango nuke: Urruzunok egitez erakutsi zuan, batere teorikarik sortu gabe; ta Altubek, Urruzunok egitez erakusten zuanaren teorika atera zuan. Zein baño zein prestuago bi euskaltzale auek. Emendik sei urtera, Altube jaio zanetik eun urte beteko dira. Zuzen izango da, gaur Urruzunori egiten ari gerana, orduan Altuberi egitea.

Urruzuno, bertso-jartzalle

Oraindik ere zer esan asko zegoan Urruzunoren ipui ta prosari buruz, bañan au luze dijoa ta utzi egin bearko degu. Bada, ordea, oraindik, ezer esan gabe ezin utzi ditekean beste zerbait: bertsoak.

Urruzunok bertso asko ta asko jarri ta publikatu zuan. Ta guzi-guziak, teknikaz eta muñaz, gorputz-animaz alegia, oso erri-koiak, bertsolaritzaren legeen araura egiñak.

Bertsolari ez diranak, diranak baño askoz lasaiagoak dira puntuetan. Bertso osoa irakurri gabe ere, puntuak bakarrik ikustea, aski izaten da askotan bertsolari baten lana dan edo ez dan erabakitzeko. Urruzuno oso xuxena ta aberatsa zan puntuetan. Aren liburu bat artu ta bertso bat billatu det; edozein.

Ona emen puntuak: ardatza, aberatsa, latza, esperantza. Beste bertso batenak: gutxian, etxian, kotxian, biotzian. Alakoxeak dira beti Urruzunoren puntuak.

Ta barrengo muñaz zer esango? Irakurleak berak juzga beza; ona emen, puntuak berexi ditugun bi bertso oiek:

Baztarturik an dauzka
goru ta ardatza,
gubernatzeko dio
esaten baratza;
atxurraren kirtena
omen dago latza,
etxea goratzeko
ai zer esperantza!
Bizitu naiz eta ez
denbora gutxian,
umee kiñ lan asko
egiñez etxian;
andria pasiatzen
ederki kotxian,
pena andirik gabe
bere biotzian.

Bañan gu baño erabakitzaile oberik badago: erria. Ta erriak, Urruzunoren lanak edozein bertsolarirenak bezela artu izan ditu.

Urruzunoren bertso-sail bat baño geiago bertso-paparetan azaldu da. Beti bezela "Bertso Berriyak" ipintzen du gañeko aldean; bañan zeñek jarriak diran esan gabe. Orrela argitaratu ziran "Kantatutzera nua nere istoria" asten diran bertsoak, baserriter gizagajo batek ijitoekin egiten duan asto-tratuaz jarriak. Zestua'ko Tomas Etxabe'k bialdu zidan kanta-paper ori. Aitzol zanaren bertso-bilduman ere iru tokitatik etorriak daude bertso oiek: Donostitik bi lekutatik eta Plazentzitik. Ta Goiz-Argi'n ere argitaratu ziran, Aita Garate'k oñatiar bati, Alejandro Irizar'i, jaso zizkion bezela.

Andre ezkonduak eta neskarrek alkarri kantatutakoak ere bertso-paperetan publikatu ziran. Azkoitiko Lardaskanda baseritik etorri zitzaidan papera; *Argia*'n ere agertu ziran.

Patxi Motzaren kantak ere bertso-paperetan publikatu ziran; paper bat Arizkunen jaso nuan, eta beste bat Donostin.

Ta orain berriro lengora goaz: Bertsolaritza ere ain menderatua, ain barrena sartua zuan gizon onek, zenbateraño maite zuan erria? Urruzunoren idazkietatik eta bizitzatik ikasbide jator asko atera genezake. Bañan, nere iritzirako, denen sustraia ta oñarria auxe da: erriaganako zuan maite-tasuna.

Urruzuno ain bertsolari ikusirik, orain urte batzuk, bertso-biltzeari ekin nionean, aren illobetara azaldu nintzan, osabaren paperen artean bertso-paperik-edo ba ote zan galde-tuaz. Urruzunok, derrior bear zuan bertso asko irakurria; ta bertso irakur-zale bazan, gorde-zale izatea ere... Bañan etzekiten ezer ere. Olako paperik somatu etzutela erantzun zidaten. Ez nuan, beraz probetxurik izan. Beste norabaitera eramana izango ote dira? Ez dakit.

Danok dakiguna, mojen komentuetan, kapelluari meza ematen laguntzeko, auzoko mutiko bat edo beste izaten dute. Urruzunoren meza-laguntzalleetatik bat nor izan zan badakigu: Eusebio Mugertza, urteen buruan *Duque de Kilimón* edo *Mendaro Txirristaka* esanda ezagutuko zana. Bertsolariaz gañera, bertso-saltzalle purrukatua. Oraindik ere askok eta askok eta askok izango dute gogoan. Azkeneko urteetan, erdera-euskerazko bertsoak publikatzen ta saltzen zituan. Asierran, ordea, euskera utsezko bertsoak zituan, ta ez nolanaikoak. Aren euskera utsezko bertsoekin, liburu mardul bat osa diteke.

Bañan nola dakigu *Mendaro Txirristaka* onek mutil koxkorretan Urruzunori meza laguntzen zionik? Berak kanta-paper batean ala diolako. Lenengo, erderaz:

*Yo cacé un gavilán
cuando era monaguillo;
me decía el capellán:
"Eusebio, tú eres un pillo!"*

Ta urrena, euskeraz, argibide polit au ematen digu:

Ura zan Pedro Miguel
Urruzuno jauna,
bertsuetan sermoia
egiten zuana.

Kontu polita au ere, Zeñek usteko zuan orrenbesteraño zanikan? Apaizak bertsotan sermoia, ta, azkenerako, meza-laguntzalea ere bertsolari biurtu... Datorren urtean betetzen dira eun urte, *Mendaro Txirristaka* au jaio zanetik.

Eskerrak

Bukatu baño len, bi izen aitatu nai nituzke, ain merezia duten esker ona gugandik izan dezaten.

Urtetan eta ixil-ixilik, bi lagun oiek lan aundia, lan gaitza, egin zuten, Urruzunoren idazkiak andik eta emendik biltzen; biltzen ez-ezik, makinaz kopiatzen ere bai. Ta ala, gaur emen bildurik bagaude, gaur Urruzunori omenaldirik egin bazaio, bi lagun oiei zor zaie geien-bat.

Oietako bat emen degu: Jose Maria Etxaniz Urruzuno jauna, Urruzunoren illoba. Besteak atsegiñik aundiena izango zuan gaur emen egoteaz, bañan mundu ontatik joana degu: Antonio Arrillaga jauna.

Beraz, nere itzaldi au bukatzeko, jaun oientzat txaloaldi bero bat eskatuko nuke.